

Деркачова Н. О.
Національний педагогічний університет
імена М. П. Драгоманова

ПРАВО В ПОГЛЯДАХ М. Ф. ВЛАДИМИРСЬКОГО-БУДАНОВА

У статті розкрито і проаналізовано погляди видатного вченого, історика права М. Ф. Владимирського-Буданова на становлення і розвиток слов'янського права та законодавства.

Ключові слова: М. Ф. Владимирський-Буданов, історія права, слов'янське право, правова сім'я, литовсько-руське право.

Владимирський-Буданов Михайло Флегонтович – видатний історик та юрист, доктор російської історії, статський радник. Ім'я цього відомого правознавця, нерозривно пов'язане із становленням історико-юридичної школи українського права.

Зацікавлення науковим доробком М. Ф. Владимирського-Буданова виникло фактично разом із його першими працями. Так дослідження сучасних вчень передусім вивчають діяльність вченого як в загальній оцінці наукової спадщини істориків західноруського права, так і розглядаючи роботу юридичного факультету Київського університету [1, с. 17]. Серед сучасних студій уваги заслуговує стаття відомої дослідниці концепції західноруського права Т. І. Бондарук “Основоположники київської історико-юридичної школи М. Ф. Владимирський-Буданов і Ф. І. Леонтович” [2, с. 5].

Мета статті полягає у виявленні окремої ролі М. Ф. Владимирського-Буданова в дослідженні українського права та визначенні таких понять як право і закон.

Багато часу вчений приділяв дослідженню окремих дискусійних питань того часу, щодо переваг географічного фактору у процесі формування державних організацій, соціальних інституцій народів, історії права тощо. Усе це спричинилося до того, що Михайло Флегонтович зосередився на вивченні не фактичної історії, а соціальних інституцій народів, що зрештою привело його до досліджень історії права і стало підґрунтям для підготовки фундаментальної праці “Основоположники київської історико-юридичної школи М. Ф. Владимирський-Буданов і Ф. І. Леонтович” “Обзор истории русского права”. Саме в цій праці викладена і своєрідна теорія правотворення, яка чітко розрізняє поняття права і закона, співставляючи їх як ціле і частину. Так автор вважає, що основа права – це народна правосвідомість, а право – це сукупність обов'язкових норм які визначають державні та приватні відносини. М. Ф. Владимирський-Буданов вказував на необхідність вивчати право кожного народу саме там, де він виявив його найповніше – у його власному історичному бутті [3, с. 521].

Тут доречно відоме твердження М. Ф. Владимирського-Буданова про те, що не можна “право” ототожнювати з поняттям “закон”. Закон може бути вираженням правосвідомості певного народу, але може ним і не бути, коли воно накладено владою правителя, що походить від інших націй. Поки він існує – він обов'язків для виконання, але не є вираженням права підлеглого народу [4, с. 95].

Все життя вчений присвятив вивченню права розглядаючи його як самостійний феномен напряму не пов'язаний з державою. Михайло Флегонтович був впевнений,

що прогресивний розвиток норм руського права підпорядкований певним загальним правилам-принципам, а саме:

– принцип послідовності історичних явищ, які знаходяться в генетичному зв'язку між собою і в відповідній послідовності змінюють один одного. Наприклад, він стверджував, що генетичний зв'язок існує між боярською думою давнього періоду, з однієї сторони, та литовсько-руською радою і московською боярською думою, з іншої сторони, між формами речового права на родове майно тощо [5, с. 549];

– принцип поступовості історичних явищ, які відбуваються поступово та неквапливо. В зв'язку з цим, в кожному історичному періоді можна знайти риси які його характеризують, а поряд з ними – пережитки минулого і зародки елементів майбутнього [6, с. 629];

– принцип солідарності (взаємодії явищ). Стосовно явищ суспільного життя можна стверджувати, що завжди зміни в одній галузі мають відбиток і на інших галузях. На що і вказував М. Ф. Владимирський-Буданов, зазначаючи, як змінилося російське право під впливом релігійних вчень, взаємовідносин з іншими народами тощо [7, с. 406]. Наприклад, прийняття християнства, яке мало відбиток на всі правові сфери життя, успіхи просвіти, які сприяють прогресу в сфері права тощо.

Видатний вчений довів, що право знаходиться в залежності не лише від умов суспільного життя, але й від географічних умов, про що не раз зазначав в своїх працях.

М. Ф. Владимирський-Буданов відзначає важливість розуміння можливості існування окремої історії права груп народів. Можлива історія права груп держав, на які поділився один народ. Так, існує теорія німецького права як одного цілого, незважаючи на те, що однієї німецької держави не було. Можлива історія слов'янського права, незважаючи на повну політичну роз'єднаність слов'янських племен.

Цікавими є в цьому зв'язку дослідження М. Ф. Владимирського-Буданова права Польщі та Литви. У своїй роботі він категорично заперечує, що польське та литовсько-руське право зовсім зникло під впливом німецького права та на його місці з'явилося будь-яке третє не схоже ні на те а ні на інше. Навпаки, польське та литовсько-руське право під впливом німецького права набуло певної особливості, що і стало відмітною рисою саме польського права, яка віддаляло його, наприклад, від східно-руського права. Сам автор наполягає на тому, що вплив німецького права потрібно відрізнити від запозичення через те, що вплив німецького права на польському ґрунті дав результат, іноді зовсім протилежний тому, що був досягнутий німецьким правом у його батьківщині [8, с. 34].

На думку М. Ф. Владимирського-Буданова, на російському праві періоду імперії відбилися як особливості московського, так і литовсько-руського права [9, с. 16]. Саме ця ідея і лягла в основу періодизації історичного процесу в праці “Обзор истории русского права”, в якій автор відокремлює:

– період земській або князівський – IX–XIII ст.;

– період московський (точніше – двох держав: Московської і Литовської) – XIV–XVI ст.;

– період імперії – XVIII–XIX ст.

Він відзначає загально людській початок російського права, особливо

слов'янського права в порівнянні з правом інших народів. До загальнослов'янських особливостей він відносить: народоправство, суспільне землеволодіння, переваги особистих якостей при висуванні на посади, переваги договірних засад в сімейному праві, подвійний характер батьківської влади тощо.

Особливістю поглядів М. Ф. Владимирський-Буданов на походження й сутність держави і права є розгляд цих питань у національно-історичній площині. Його цікавив факт виникнення й розвитку держави і права певних націй, саме тому він досліджував російську, французьку, німецьку державу й право.

Вивчення російського права М. Ф. Владимирський-Буданов здійснював у порівнянні з історією слов'янських законодавств. Розглядаючи історію слов'янських законодавств і історію російського права, автор був переконаний в існуванні слов'янського права як цілого. Він вважав, що не підлягає сумніву, що до нього існування німецького права, не зважаючи на повну політичну роз'єднаність племен [10, с. 34].

Право болгарське, сербське, хорвацьке, чеське він знаходив навіть у ті сторіччя, коли ці народи не мали власної державності й входили до складу Австрійської імперії. Загальною “родовою сферою” права всіх слов'ян він називав слов'янське право.

Питання про реальне існування слов'янського права особливо у контексті його відношення до німецького права, чи навіть на протигагу йому – одне із домінуючих в усій творчості М. Ф. Владимирського-Буданова. Право, на думку вченого, – не випадковий продукт сваволі, а результат єдності психічних і фізичних законів людської природи, що пояснює схожість норм одного народу, пов'язаного єдністю походження, а спочатку і місцем проживання. Тому можна говорити про історію права груп держав на які поділився один народ. Ця близька схожість, сліди якої помітні і через багато років, утворилося із початкової єдності слов'янського права [11, с. 39]. Умою ж єдності слов'янського права може бути лише самобутній розвиток права в кожній слов'янській нації. Він вважав, що на першому ступеню розвитку права є почуття, інстинкт, а в подальшому право стикається із знаннями, які підлягають однаковим законам розвитку. Виникає звичай, який не утворює норм права, а лише надає їм чинності. Питання про походження права тим самим є питанням про походження звичаєвого права. Але нема загальнолюдського звичаєвого права, мова може йти лише про розвиток і удосконалення загальнолюдських елементів кожною окремою національністю. Характерними рисами звичаєвого права вчений вважав його обов'язковість, релігійне освячення, консерватизм, але й і здібність пристосовуватися до життя. Закони ж як акти волі законодавця, з'являються у випадках, коли бракує звичаєв або під впливом чужого права.

Отже, праці дослідника, присвячені історії литовсько-руського права складають найбільшу частину його творчої спадщини. Грунтовне дослідження самобутньої української історії права, сприйняття нових напрямків їхньої розробки, введення до загального користування необхідного обсягу джерел - мала величезне значення для виокремлення українського права як окремої галузі правової історії.

Використані джерела:

1. *Бондарук Т. І.* Наукова концепція західноруського права у працях учених Київського університету. // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія Юридичні науки. – Вип. 39. – 2000. – С. 17-23.
2. *Бондарук Т. І.* Основоположники київської історико-юридичної школи М. Ф. Владимирський-Буданов і Ф. І. Леонтович. – К., 1993. – 25 с.
3. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Хрестоматия по истории руського права / М. Ф. Владимирський-Буданов. – К. : Тип. Оглоблина, 1915. – Вип. 2. – 587 с.
4. *Богишич В. В.* Сборник нынешних правовых обычаев у Южных словян / В. В. Богишич // Знание. – 1875. – № 3. – С. 21-31.
5. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Обзор истории руського права. – Ростов-на-Дону : Изд-во “Феникс”, 1995. – 640 с.
6. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Неизданные законы юго-западных словян // ЖМНП. – 1882. – № 3. – 103 с.
7. *Владимирський-Буданов М. Ф.* История императорского университета св. Владимира. – К., 1884. – 467 с.
8. *Скакун О. Ф.* М. Ф. Владимирський-Буданов як історик права и України // Проблеми правознавства. – К., 1984. – Вип. 27. – С. 25-29.
9. *Краковский К.* Предисловие // М. Ф. Владимирський-Буданов. Обзор истории руського права. – Ростов-на-Дону. – 1995. – С. 33.
10. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Отчет о годичной командировке 1880–81 гг. / М. Ф. Владимирський-Буданов // Университетские известия. – № 11. – К., 1881. – С. 2-53.
11. *Владимирський-Буданов М. Ф.* Обзор истории руського права / М. Ф. Владимирський-Буданов. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1908. – 695 с.

Деркачова Н. О. Право во взглядах М. Ф. Владимирський-Буданов.

В статье раскрыты и проанализированы взгляды выдающегося ученого, историка права М. Ф. Владимирского-Буданова на становление и развитие славянского права и законодательства.

Ключевые слова: *М. Ф. Владимирський-Буданов, история права, славянское право, правовая семья, литовско-русское право.*

Derkachova N. Law after looking M.F. Vladimirovsky-Budanov.

The article explores and analyzes the views of prominent scholar, historian law M. F. Vladimirovsky-Budanov on the formation and development of Slavic law and legislation.

Keywords: *M. F. Vladimirovsky-Budanov, legal history, Slavic law, Family law, Lithuanian-Russian law.*